

SNOVANJE NOVE GEOGRAFSKE MONOGRAFIJE SLOVENIJE IN VPRAŠANJE
REGIONALIZACIJEIvan Gams^{*}

Slovenska javnost čuti vse večjo potrebo po novi geografski monografiji Slovenije. Bile so pobude, da bi ponatisnili knjige Melikove geografske monografije, ki so izhajale, tako kot prejšnje, pri Slovenski matici, v letih 1954–1963, nespremenjene, ali rahlo posodobljene. Po upokojitvi je prof. akad. Svetozar Ilešič gojil upanje, da bo sam v regionalne opise Slovenije prelil svoja doživljenjska spoznanja o geografiji naše domovine. Bil je nosilec v ta namen prilagojene raziskovalne teme, ki je bila v okviru Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU prvotno zamišljena kot načrtno zbiranje in analiza gradiva iz literature o imenih in obsegu regij na Slovenskem. Žal mu je za to zmanjkalo zdravja in moči. Znanstveni svet tega inštituta je leta 1983 izvolil redakcijski odbor za geografsko monografijo, ki jo je predvidel kot kolektivno delo. Do leta 1985 je uspel izdelati koncepcijo za prvo knjigo – splošno monografijo Slovenije. V njej bodo pregledi o Sloveniji po panogah: lega, relief, klima, vodovje, prst, rastlinstvo, pokrajinsko-ekološka sestava, zgodovinsko-geografski razvoj, dosedanje monografije in regionalne študije, gospodarstvo, turizem, promet, prebivalstvo, naselja, naravna in kulturna dediščina in njeno varstvo. Gradivo za prvo knjigo bo po predvidevanjih zbrano do konca leta 1988, nakar se bo začelo redakcijsko delo za objavo.

Programiranje drugega, daljšega dela monografije, regionalno-geografskih opisov delov Slovenije, je leta 1984 prehitelo načrtovanje raziskav na petletno razdobje 1986–90 v okviru Raziskovalne skupnosti Slovenije. V okviru geografskega načrtovanja so po eno knjigo Regionalno geografske monografije Slovenije (RGMS) v svoj petletni načrt sprejele štiri geografske institucije. Ob pisanju tega članka jeseni 1987 še niso bili zatrdno določeni naslovi za sprejeti del Slovenije. Zato so alternativna imena v oklepaju. Geografi Pedagoške fakultete v Mariboru so prevzeli knjigo o Severovzhodni Sloveniji (Slovensko Podravje s Pomurjem), Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU bo pripravil knjigo o Vzhodni in Jugovzhodni Sloveniji (Spodnjeposavska, Savinjska in Sotelska Slovenija). Geografski inštitut Univerze Edvarda Kardelja je prevzel Jugozahodno Slovenijo (Visoki dinarski kras in Primorje), Oddelek za geografijo Filozofske fakultete pa Severozahodno Slovenijo.

^{*} akademik dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

Obenem z razdelitvijo Slovenije na štiri dele so potekale živahne diskusije o osnovah regionalne geografije sploh. Tu navajam le glavne dileme. Ali je potrebno deliti ozemlje po dveh vidikih, po tako imenovanem fiziognomskem (pokrajinskem), ali po nadaljnjem oziroma po gravitaciji prebivalstva, kakor je že postala praksa pri novejši delitvi Jugoslavije? Po zadnji Ilešičevi shemi (Geografski vestnik 1981) bi makroregije predstavljala ozemlja medobčinskih skupnosti, ki so se prej imenovala razvojne oz. planske regije. Ilešič jih navaja šest: Osrednja (Zgornjeposavska) Slovenija, Savinjsko-sotelska Slovenija, Severovzhodna (Spodnjepodravska) Slovenija, Jugovzhodna (Spodnjeposavska) Slovenija, Zahodna (Primorska) Slovenija, Zamejska Slovenija. Po istem viru bi po uvodnem pregledu makroregija razpadla v mezoregije, ki bi obsegale po dve ali več upravnih občin. Vse mezoregije bi obravnavali po enotni shemi: po pregledu pokrajinskih prvin v okviru fiziognomskih pokrajin in po skupni funkciji v slovenskem prostoru bi sledila podrobnejša obravnava v okviru upravnih občin. Kot primer vključevanja fiziognomskih v funkcijske (ponekod jih Ilešič imenuje geografske) regije navedimo mezoregije Ožja ljubljanska regija. Vsebovala bi tudi pregled visokogorskih Alp (v kamniški občini), del Ljubljanske kotline z Barjem vred, del predalpskega hribovja in v občinah Ljubljana-Vič-Rudnik in Grosuplje še del nižkega in visokega dinarskega kraka s Krimom in delom Suhe krajine vred.

Ob vprašanjih regionalizacije Slovenije se je odprlo vprašanje, o katerem smo doslej premalo razpravljali: ali je za regionalno geografijo važnejše, kam hodijo zaposleni na delo in kam hodijo ljudje po nakupih, v urade, bolnišnice in podobno, ali pa so važnejše lokalne razmere za življenje, v katerih so zaposleni in ostali krajanje večino dneva, imajo tam svoj dom, vrt ali celo posestvo. Odgovori na ta vprašanja nakazujejo, ali naj se homogenost ozemlja določuje predvsem z gravitacijo (gravitacijami), ali s homogenostjo pokrajinskih razmer. Ali predstavljajo Slovenske gorice eno geografsko regijo, ali pa so deljene na šest upravno-političnih občin, ki segajo vanje (od teh je le ena, lenarška, vsa v njih)? Ali naj pri vseh ponavljamo skupne značilnosti vinarstva, gradniških terciarnih gor? Pri regionalizaciji se take dileme pogosto poenostavijo v vprašanje, kaj je osnovna za regionalnogeografsko raziskovanje, pokrajina ali družba (človek).

Druga dilema, ki se je odpirala, je bila, ali dajati prioriteto razmeroma statičnim, fizičnogeografskim prvinam, ali pa inovacijskim in družbenim procesom. Zagovorniki slednjih so poudarjali, da je napredek družbe povezan z družbenimi procesi, ki jih lahko naravne razmere samo modificirajo, ne pa generirajo. Naravne razmere lahko postanejo ugodni pogoji šele, če jih zna izrabiti človek. Zakaj gibalno razvoja naše sodobne družbe so predvsem industrija in neemetijske dejavnosti, ki so manj povezane z naravo. Takemu razmišljanju so nekateri nasprotovali, češ da sta za proučevanje vzrokov teh procesov poklicani prvenstveno sociologija in ekonomika. Regionalno geografijo zanimajo predvsem pokrajinska podoba in vplivi na ostale njene prvine.

Večina snovalcev se je po takih diskusijah strinjala, da je poglavitna naloga

regionalne geografije v proučevanju regionalne strukture, ki je splet naravnih in družbenih prvin.

Trditev, da pristanemo na geografski dualizem, če družbeno strukturo regije razpolovimo na fizično in na družbenogeografsko, le ni našlo polne realizacije v sprejeti regionalizaciji, ki je kompromisna. To ne velja v toliki meri za delitev Slovenije na štiri dele oziroma knjige. Ker zanima kupca predvsem bližnje ozemlje, je odpadla delitev Slovenije na visokogorske Alpe, Predalpe, subpanonsko, dinarsko-kraško in primorsko Slovenijo. Tudi je teh delov več kot knjig, oziroma institucij-prevzemnikov. Ozemlje vsake knjige smo omejili tako, da bi v čim večji meri lahko upoštevali princip prirodnogeografske homogenosti in nodalnosti. Brez večjih težav se je dalo mejo med Severovzhodno in Savinjsko-Posoteljsko Slovenijo potegniti po Vzhodnih Karavankah, po katerih poteka meja med upravnimi občinami in tudi katastrskimi občinami. Le Slovensko-konjiško smo morali prevreči iz celjskega gravitacijskega območja v mariborskega, da ne bi razbili tradicionalne regije Pohorja. Tudi pri omejitvi Severozahodne Slovenije ni bilo bistvenih težav, ker ima izrazito središče v Ljubljanski kotlini. Zaradi nodalnosti ji pripada del predalpskega hribovja in robnega dolenskega krasa, pa seveda večina visokogorskih Alp. Da bi slednje obravnavali v eni knjigi in ker so v njem visokogorske poteze nad primorskimi gravitacijskimi, smo Zgornje Posočje pridali severozahodni in ne Jugozahodni Sloveniji. Kot vsi kompromisi so tudi naši prinesli nekatere nedoslednosti. Pri Solčavskem je odločala gravitacija za pripadnost k Savinjsko-Posoteljski Sloveniji, ista gravitacija v prav tako visokogorskem Zgornjem Posočju pa je prezrta.

Ker smo v Jugozahodno Slovenijo vključili visoko dinarsko Slovenijo na severu do Turjaka in Logatca, razpada knjiga na dve močno različni makroregiji, visoko dinarsko-kraško in submediteransko (primorsko).

Osnovna celica geografske obdelave v RGMS je mezoregija. Njene meje pogosto odstopajo od občinskih meja tudi zaradi spoznanja, da osnovna naloga GMS ni nizanje statističnih podatkov. Te najdemo v štirih knjigah Krajevnega leksikona Slovenije, statističnih priročnikov in letos se je tej faktografski literaturi pridružila kot prva knjiga tudi Enciklopedija Slovenije. V središču bodo iskanja teritorialnih povezav med regionalnimi prvinami. Te povezave pa so od regije do regije različne. Da bi bile razmere po regijah primerljive, smo v okviru Programskega sveta, ki je vodil načrtovanje, določili tako imenovane minimalne kazalce, večinoma tabelarno in kartografsko gradivo, s katerim naj bo opremljena vsaka mezoregija. Podrobnejši opisi se prenašajo na mikroregije (submikroregije).

Ker sega več mezoregij praviloma v skupno makroregijo in da ne bi bilo potrebno pri vsaki od njih ponavljati osnovnih potez makroregije, se del snovi prenaša na makroregije. Večina makroregionalne snovi bo iz fizične geografije. Vendar bo nanje neposredno navezano tudi nekaj družbenogeografske snovi, če je zanjo odločilna. Vzemimo primer makroregije Pohorsko Podravje

(Podravske hribovje). Nastanek dolgih prečnih dolin in podolij bo povezan s potekom in historičnim razvojem daljnovodnih poti. Nekatere hidrografske poteze Podravja bomo povezali z izrabo voda za hidroelektrarne. Ob taki metodi se bo del snovi iz makroregije razširil na ozemlje mezoregij (Dravska, Mislinjska in Mežiška dolina). Obravnavo delovne sile v okviru dolinske industrije pa bi kazalo povezati s poklicno sestavo prebivalstva tudi na delu Podravskega hribovja. Taka metoda, ki bolj upošteva geografsko kompleksnost kot ostro omejene regije, zahteva seveda pretehtano načrtovanje.

Pobude za ta članek so bile izrečene tudi iz želje, da bi se šolniki pri pouku geografije lahko naslonili na regionalizacijo iz načrtovane RGMS. Bojim se, da jim naša regionalizacija ne bo mnogo koristila. Našo delitev na štiri dele Slovenije ni narekovala geografska podoba Slovenije, temveč organizacija izvedbe. Mezoregije smo omejevali kompromisno, z vidika naravnogeografske homogenosti in nodalnosti. Verjetno potrebuje šola bolj enovito regionalizacijo, narejeno na manjšem številu dejavnikov. Ob tem nastane načelno vprašanje o upravičenosti zahtev, da bi dobili dokončno, za vselej veljavno regionalizacijo Slovenije. Vsaka regionalizacija sloni na izbranih postavkah, ki jih različno vrednotimo in ki se spreminjajo s časom in razvojem geografije. Potrebno je le, da se osnove regionalizacije uvodoma obrazložijo in da se jih dosledno držimo. To je po mojem mnenju potrebno povedati tudi učencem, ki so dotlej ali bodo kasneje spoznavali različne regionalizacije Slovenije. Tudi to, da je vsaka regionalizacija samo sredstvo za poenostavljeno posredovanje geografske podobe Slovenije. Prav je, da so regije na karti omejene, ni pa smotno, zahtevati od učencev tudi poznavanje meja, ki so dejansko pasovi prehodnosti. S svojo vsebino bo GMS seveda zelo uporabno čtivo za pouk o geografiji Slovenije in lokalno geografijo.

Potem, ko je uradna raba zavrgla ime Zamejska Slovenija in ga nadomestila s pojmom slovenski kulturni prostor, je pri načrtovanju GMS nastalo vprašanje, kako obravnavati s Slovenci poseljeno ozemlje v zamejstvu in do katerih meja. Ali ga prikazati v posebni knjigi (in s kakšnim naslovom)? Ali ga sploh opustiti? Ali zamejske dele priključiti knjigi, ki obravnava sosednje ozemlje v SR Sloveniji? Vsaka od teh variant ima svoje prednosti in pomanjkljivosti. Varianta omejitve na SRS bi bila najlažje izvedljiva, saj številne enote na obeh straneh državne meje niso enako velike in opravljena štetja ne istodobna. Poleg tega bi se s to varianto obranili pred morebitnimi očitki o slovenskem hegemonizmu. Zaradi njih je bila predlagana sprememba naslova cele monografije v: Geografska monografija SR Slovenije in s Slovenci poseljenega zamejstva. Programski svet je jeseni 1987 vztrajal pri mnenju, da prikaza ozemlja, čeprav manj intenzivnega, onstran državnih meja, ne moremo opustiti. Ena od osnovnih potez za nas je kulturna pokrajina. To pa so Slovenci v preteklih stoletjih oblikovali tudi tam, kjer se je do danes etnična sestava spremenila. Drug razlog je naslednji. Če v manj spremenjenih pokrajinah regijo omejujemo pretežno po naravnogeografskih značilnostih, obravnave obmejnih regij ne moremo zaključiti ob državni meji, Goriškega ne brez Porabske Slovenije, ne Karavank in Julijskih Alp samo znotraj SRS, prav tako ne

Tolminsko-beneškoslovenskega hribovja, Brd, Soške ravnine in Krasa ter istrskega flišnega ozemlja, Gorjancev, Posotelja in Slovenskih goric. Končno nam je poznavanje zamejstva potrebno, saj v te kraje vedno več potujemo. Daleč smo seveda od želja, da bi s tako omejitvijo obravnavanega ozemlja želeli kršiti sklepe helsinške listine o nedotakljivosti državnih meja.